

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-25>

УДК 373.2.015.31:33

Калугіна Ю.В.

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ДЕФІНІЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ «ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»

Анотація. Проблема економічного виховання набуває нових рис, особливої актуальності, що відкриває можливості для дослідження її у сфері дошкільної освіти. Мета статті – висвітлити та проаналізувати головні тенденції щодо категоризації поняття «економічна компетентність» у системі психолого-педагогічного знання. Стаття є оглядовою, у якій відображено результати дефініційного аналізу основних понять дослідження педагогічної проблеми формування економічної компетентності дітей дошкільного віку. Обґрунтовано сутність термінів «компетентність», «економічна компетентність», «економічне мислення», «економічне виховання», «економічна культура». Розглянуто основні характеристики цих понять у науковому контексті та визначено поняття «економічна компетентність дітей старшого дошкільного віку».

Ключові слова: дефініційний аналіз, компетентність, компетенція, економічна компетентність, економічне виховання, діти старшого дошкільного віку.

Kaluhina Yuliia

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

DEFINITELY ANALYSIS OF RESEARCH CONCEPTS IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM "FORMATION OF ECONOMIC COMPETENCE OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE"

Summary. The article is an overview, which reflects the results of the definitively analysis of the basic concepts of the study of pedagogical problem of formation of economic competence of children of preschool age. The essence of the terms "competence", "economic competence", "economic thinking", "economic upbringing", "economic culture" is substantiated. The main characteristics of these concepts in the scientific context are considered and the concept of "economic competence of children of senior preschool age" is defined. The purpose of the article is to highlight and analyze the main trends in categorization of the concept of "economic competence" in the system of psychological and pedagogical knowledge. At the present stage this problem is considered in the writings of L.M. Klaryna, E.A. Kurak, A.D. Shatova, A.A. Smolentseva, which reveal the role and importance of familiarizing children with environmental reality and economic relationships. Analyzing the scientific works devoted to our problem, we found that issues related to economic competence, its nature and components, covered such scientists as H.I. Kovtun, O.V. Martynenko, L.M. Novikova. Many dictionaries have definitions of concepts related to the term "economic knowledge". Useful here is the dictionary of S.U. Honcharenko. Other authors who have considered economic competence and economic knowledge include: A.S. Bura, T.Y. Zakharova, H.V. Tovkanets, S.V. Khomenko, N.O. Pasichnyk, I.M. Maistruk and others. English-language sources show that much more attention is being paid abroad to the topic being researched, and among foreign scientists here are the following: F.T. Wilhelms, J.F. Eberle, R.M. Watts, S. Shumen and others. The term "economic competence" is almost completely intertwined with the term "economic upbringing". As L.A. Matsko points out: "Economic education involves the solution of such problems as the development of economic thinking of the individual for the proper understanding of the laws and phenomena of economic life". Therefore, based on all the above, we can conclude that the end result of the economic education of children is the formation of economic competence in them, N.H. Hrama understands the awareness of the child with basic economic concepts, the presence of certain economic knowledge of value, rational consumer content.

Keywords: definitively analysis, competence, economic competence, economic upbringing, children of senior preschool age.

Постановка проблеми. Питання економічного виховання дітей завжди цікавило науковців в галузі педагогіки. У сучасному інформаційному і технологічному суспільстві особливої актуальності набувають проблеми формування економічної компетентності дітей дошкільного віку. Одним із завдань формування економічної компетентності дошкільників на сучасному етапі є формування основ економічної культури, що підкреслює взаємозв'язок економічного і фінансового виховання.

Формування економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку є міждисциплінарним феноменом, перехрестям таких наукових галузей, як педагогіка, психологія, економіка, математика, дидактика, дошкільне виховання тощо. Дослідни-

ка на сьогодні виробили досить широке понятійне поле. Така міждисциплінарність, що призводить до появи великої кількості дефініцій, висуває необхідність ретельного термінологічного аналізу. Сучасні дослідження оперують розмаїттям термінів, міра синонімічності яких авторами вважається відносно високою: економічне виховання, економічна компетентність, фінансове виховання, формування математичного уявлення і т.д.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема економічного виховання дітей дошкільного віку останнім часом все більше привертає увагу дослідників, тому що сучасне середовище що оточує дитину вимагає якомога ранішого навчання дітей економіки.

Перші згадки про економічну освіту дітей дошкільного віку можна простежити вже у працях Я.А. Коменського в «Материнській школі», Макаренка А.С. «Сімейне господарство» і «Педагогічна поема», в працях Ж.-Ж. Руссо, В.Р. Песталотці, Н.К. Крупської, В.О. Сухомлинського, у практиці М. Монтесорі. На сучасному етапі дана проблема розглядається у працях Л.М. Кларіної, Е.А. Курак, А.Д. Шатової, А.А. Смоленцевой, які розкривають роль і значимість знайомства дітей з навколишньою дійсністю і економічними відносинами. У цих дослідженнях піднімаються питання формування у дітей економічних уявлень (про працю, про гроші, про професії, про бюджет сім'ї, про якостях господарського людини). Таким чином, діти старшого дошкільного віку вчать оперувати економічними поняттями, безпосередньо застосовувати їх у різних видах діяльності.

Н.А. Дудник наголошує на тому, що завдяки введенню в життя дітей дошкільного віку елементів економічних відомостей, у них закладаються передумови економічного мислення [3, с. 107]. Внаслідок чого, у дітей цього віку починають проявлятися елементи дедуктивного мислення, а також мова виступає у ролі регулятора поведінки та діяльності дітей. У результаті діти старшого дошкільного віку (5-6 років) мають змогу розуміти такі поняття, як «ціна», «гроші», «сімейний бюджет» (при цьому розрізняючи дохід та витрати), та інші, що є основою у формуванні економічної компетентності дошкільнят [3, с. 107].

Інший науковець – Е.А. Курак зазначає, що одним з визначних факторів формування економічної компетенції є взаємодія з сім'єю, де проходить економічна соціалізація дитини. Даний процес ґрунтується на наявному сімейному досвіді: «Повсякденний облік сімейних витрат і доходів, правильне використання дорослими кожної копійки, дбайливе ставлення батьків до продуктів харчування та речей демонструють дитині повагу до праці, людей праці; формують дбайливе ставлення до всього, що створено людиною; вчать дитину раціональній організації праці» [6].

У психолого-педагогічній науці різноманітні аспекти проблеми економічного виховання дітей розглядалися у дослідженнях В. Грошева, М. Ібрагімової (вивчення окремих економічних понять побутово-господарської діяльності); А. Богуш, Н. Гавриш (розробка найоптимальніших форм і методів навчання дошкільників); Р. Жадан, Г. Григоренко (формування економічної грамотності в дітей дошкільного віку, підготовка педагогів дошкільного закладу до економічного виховання дітей).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри численні напрацювання у цій сфері, сьогодні недостатньо схарактеризовано ці поняття, а також, оскільки немає чіткого розмежування понять «економічне виховання», «економічний розвиток» та «економічна компетентність», часто плутають і ототожнюють ці терміни та розуміють як один загальний термін. Крім того, недостатньо розроблене поняття «економічна компетентність дітей старшого дошкільного віку» як процесу навчання та виховання в умовах закладу дошкільної освіти.

Мета статті. Головною метою цієї статті є аналіз головних тенденцій щодо категоризації поняття «формування економічної компетентності

дітей старшого дошкільного віку», виокремити феноменологічну полісистемність, функціональність і міждисциплінарність цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Дослідження економічної компетентності дошкільників в умовах реформи стає найактуальнішим завданням як для української педагогічної науки, так і освітньої практики в цілому. Це, у свою чергу, потребує з'ясування термінологічного простору категорії «економічна компетентність» та визначення її сутності.

В останні роки поняття «компетентність» вишло на загальнодидактичний і методологічний рівень. Так, у тлумачному словнику категорія «компетентність» розглядається як «властивість за значенням – компетентний». У свою чергу, термін «компетентний» визначається як «який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий». Крім того, одним із тлумачень цього терміну є «який ґрунтується на знанні; кваліфікований» та «який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [13].

Д. Равен у праці «Компетентність у сучасному суспільстві» (1984 р.) вперше дав розгорнуте пояснення поняттю «компетентність», зазначивши, що охоплює велику кількість незалежних один від одного компонентів. Одні компоненти він відносить до когнітивної сфери, а інші – до емоційної. Д. Равен вважає, що окремі компоненти тієї чи іншої сфери можуть замінювати один одного як складові ефективної поведінки. Тому науковець розрізняє види компетентності, вважаючи їх суттю мотивованих здібностей [11].

А. Хуторської зазначає, що під час симпозіуму Ради Європи на тему «Ключові компетентності для Європи» було визначено такий орієнтовний перелік ключових компетентностей.

Вивчати:

- уміти витягати користь із досвіду;
- організувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх;
- організувати свої власні прийоми вивчення;
- уміти вирішувати проблеми;
- самостійно займатися своїм навчанням.

Шукати:

- запитувати різні бази даних;
- опитувати оточення;
- одержувати інформацію;

Думати:

- організувати взаємозв'язок минулих і дійсних подій;
 - критично ставитись до того чи іншого аспекту розвитку нашого суспільства;
 - уміти протистояти непевності та труднощам;
 - займати позицію в дискусіях і виконувати свої власні думки;
 - оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, а також із навколишнім середовищем;
 - уміти оцінювати твори мистецтва й літератури.
- Співпрацювати:
- уміти співпрацювати та працювати у групі;
 - приймати рішення – улагоджувати розбіжності та конфлікти;
 - уміти домовлятися;

Прийматися за справу:

- включатись у проєкт;
- нести відповідальність;
- входити до групи або колективу та робити свій внесок;

- доводити солідарність;
 - уміти організувати свою роботу;
- Адаптуватись:
- уміти використовувати нові технології інформації та комунікації;
 - доводити гнучкість перед викликами швидких змін;
 - показувати стійкість перед труднощами;
 - уміти знаходити нові рішення [15].

Автор переконує, що компетентнісний зміст освіти проходить наскрізною лінією через усі навчальні предмети (освітні галузі), одержуючи кожного разу реалістичне, діяльнісне, особистісне й соціально значуще втілення на відповідному матеріалі. У результаті вдається об'єднати навчальні предмети в єдиний цілісний зміст, визначивши системоутворюючі елементи загальної освіти як по вертикалі окремих ступенів навчання, так і на рівні горизонтальних міжпредметних зв'язків [15].

Зробивши аналіз зазначених термінів у словниках (іншомовних слів (1951 р.) [12, с. 329], С. Ожегова [9, с. 288], Оксфордському, педагогічному [10, с. 18], сучасному словнику іншомовних слів [14, с. 295] нами було визначено, що поняття «компетентність» визначається як авторитетність, обізнаність, поінформованість, адекватна кваліфікація, достатні вміння, якість, стан; «компетентний» як здібний до вирішення справи, досвідчений у певній галузі, колі питань, а «компетенція» – це коло повноважень, питань, обов'язків у якому посадова особа володіє знаннями, вміннями, досвідом.

Поняття «компетентність» експерти державних і недержавних освітніх організацій Швейцарії, США та Канади DESECO з різних галузей (здоров'я, освіти, бізнесу) визначають, як здатність забезпечити індивідуальні та соціальні потреби, виконувати поставлені завдання. Вони вважають, що компетентність ґрунтується на поєднанні цінностей, емоцій, ставлень і практичних навичок, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що мобілізує до активної дії. Експерти також вказують на провідне значення ключових компетентностей. Серед них найбільш важливими вони виділяють автономну діяльність, уміння функціонувати в соціальних гетерогенних групах, інтерактивне використання засобів [1].

Здійснивши аналіз наукових праць, котрі присвячені досліджуваній нами проблемі, ми виявили, що питання, пов'язані з економічною компетентністю, її сутністю та складовими, висвітлювали у своїх працях такі вчені, як Г.І. Ковтун, О.В. Мартиненко, Л.М. Новікова (досліджує сферу формування економічних знань учнів профільних класів). Визначення понять, споріднених з поняттям «економічні знання», наводяться у багатьох словниках (не лише педагогічних). Корисним тут є словник С.У. Гончаренка. Серед інших авторів, що розглядали питання економічної компетентності та економічних знань, можна назвати таких: А.С. Бура, Т.Й. Захарова, Г.В. Товканець, С.В. Хоменко, Н.О. Пасічник, І.М. Майструк та ін. Англomовні джерела свідчать, що за кордоном досліджуваній темі приділяється значно більше уваги, і серед закордонних вчених тут можна виділити таких: Ф.Т. Вілхелмс, Ф. Еберле, М. Уоттс, С. Шумен та ін.

Г.І. Ковтун, О.В. Мартиненко систематизують підходи вчених до визначення поняття та складових економічної компетентності, наголошуючи, що

«під економічною компетентністю дитини розглядається сукупність економічних знань та практичних вмінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності, а складовими економічної компетентності виступають: сукупність економічних знань, економічна свідомість, економічне мислення, економічні якості» [5, с. 140].

Ми погоджуємося з таким визначенням у частині того, що до системоутворюючих складових економічної компетентності належать сукупність економічних знань, економічна свідомість, економічне мислення, але вважаємо за доцільне розширити систему формуючих складових економічної компетентності та поглибити визначення поняття «економічна компетентність» до особистісного рівня, зауважуючи, що залежно від освітнього рівня людини буде змінюватися лише обсяг та ступінь сформованості економічної компетентності, формальний бік економічної компетентності при цьому буде залишатися незмінним.

Термін «економічна компетентність» майже цілком переплітається з терміном «економічне виховання». Як зазначає Л.А. Мацко: «Економічне виховання передбачає вирішення таких задач, як розвиток економічного мислення особистості для правильного розуміння дії законів і явищ економічного життя; формування глибокого розуміння процесів суспільного розвитку, розуміння ролі праці і свого місця в трудовому процесі; виховання дбайливого ставлення до державної власності, особливо в сьогоденні ринкових відносинах; вироблення умінь, що дадуть можливість брати активну участь в економічній діяльності та виробництві» [8].

У «Енциклопедії освіти» зазначено, що питання економічного виховання приділяли значну увагу закордонні та вітчизняні економісти, педагоги, просвітники (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Г. Сковорода, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.).

С.П. Максимюк наголошує, що економічне виховання тісно поєднане з трудовим. Економічне виховання – педагогічний вплив і діяльність, спрямовані на формування економічної свідомості учнів. Кожна людина повинна розуміти економічне життя суспільства, бути активним творчим учасником виробничого процесу, тому, економічне виховання є загальним і обов'язковим [7].

Одним з основних завдань економічного виховання особистості є формування економічного мислення як структурного елемента людського мислення загалом. Економічне мислення – це процес пізнання окремим індивідом, соціальною групою, суспільством у цілому свого місця в економічних відносинах і відпрацювання на цій основі своєї економічної поведінки. Економічне мислення необхідно розглядати як духовний компонент економічної культури суспільства.

Економічна культура – спосіб (структура механізмів) взаємодії економічної свідомості (як відображення економічних відносин і пізнання економічних законів) і економічного мислення (як відображення включення в економічну діяльність), що регулює участь індивідів і соціальних груп в економічній діяльності та ступінь їхньої самореалізації в тих або інших типах економічної поведінки. Чим досконаліше спосіб даної взаємодії, тим

ефективніше економічна діяльність і раціональніша економічна поведінка, тим, отже, – вище рівень економічної культури. Саме спосіб взаємозв'язку економічної свідомості й економічного мислення (як форми його прояву) виступає природним регулятором економічної поведінки [4].

Отже, виходячи з усього сказаного вище можна прийти до висновків, що кінцевим результатом економічної освіти дітей є формування у них економічної компетенції, під якою Н. Грама розуміє обізнаність дитини з елементарними економічними поняттями, наявність у неї певних економічних знань ціннісного, вартісного, раціонального, споживчого змісту; сформованість елементарних умінь і навичок економічної діяльності [2, с. 89].

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши дослідження науковців ми, доходимо висновку, що економічна компетентність дітей дошкільного віку – це певна сукупність знань дитини з економіки, її розуміння тих чи інших понять в цій сфері та сформованість у дитини певних умінь і навичок економічної діяльності. Поняття «економічна компетентність дітей старшого дошкільного віку» є міждисциплінарною категорією, процес становлення категоріального статусу якої ще триває.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методично обґрунтованих підходів щодо формування основ економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Список літератури:

1. Вишнякова С.М. Профессиональное образование: словарь, ключевые понятия, термины, актуальная лексика. Москва, 1999. 538 с.
2. Грама Н.Г. Професійна підготовка педагога-вихователя дошкільного закладу до економічного виховання дітей. Одеса, 2002. С. 114–115.
3. Дудник Н.А. Формування економічної компетенції дошкільників як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2014. Ч. 3. С. 103–109.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / заг. ред. С.В. Мочерний. Київ, 2000. 864 с.
5. Ковтун Г.І., Мартиненко О.В. До питання формування економічної компетентності учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4. С. 135–144.
6. Курак Е.А. Экономическое воспитание дошкольников: примерная программа, перспективное планирование, конспекты занятий. Москва : ТЦ Сфера, 2002. 80 с.
7. Максимюк С.П. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 667 с.
8. Мацько Л.А. Основи психології та педагогіки : навч. посібник. Вінниця : ВНТУ, 2010. 158 с.
9. Ожегов С. Словарь русского языка: 57000 слов / под ред. Шведовой Н.Ю. Москва, 1988. 750 с.
10. Педагогічний словник. Київ : Шкільний світ, 2001. С. 18–19.
11. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва, 2002. 480 с.
12. Словник іншомовних слів / за ред. І.В. Ляхіна, Ф.М. Петрова. Київ : Державне видавництво політичної літератури, 1951. 764 с.
13. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. 840 с.
14. Современный словарь иностранных слов. 3-е изд. Москва : Русский язык, 2000. 742 с.
15. Хуторской А.В. Ключевые образовательные компетентности. Интернет-журнал «Эйдос», 2009.

References:

1. Vyshniakova, S.M. (1999). Professionalnoe obrazovanie: slovar, klyuchevye ponyatiya, terminy, aktualnaya leksika [Professional education: dictionary, key concepts, terms, relevant vocabulary]. Moscow: NMC SPO. (in Russian)
2. Hrama, N.H. (2002). Profesiina pidhotovka pedahoha-vykhovatelya doshkilnoho zakladu do ekonomichnoho vykhovannia ditei [Professional preparation of teacher-educator of preschool institution for economic education of children]. Kyiv, pp. 114–115.
3. Dudnyk, N.A. (2014). Formuvannia ekonomichnoi kompetentsii doshkilnykiv yak psykhologo-pedahohichna problema [Formation of economic competence of preschool children as a psychological and pedagogical problem]. *Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna*, vol. 3, pp. 103–109.
4. Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T. 1. (2000). [Economic Encyclopedia: In three volumes. Volume 1]. Kyiv: Academy Publishing Center.
5. Kovtun, H.I. (2013). Do pytannia formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti uchniv [On the formation of students' economic competence]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii* [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]. No 4, pp. 135–144.
6. Kurak, E.A. (2002). Ekonomicheskoe vospitanie doshkolnikov: primernaya programma, perspektivnoe planirovanie, konspekty zanyatiy [Economic education of preschoolers: a sample program, long-term planning, class notes]. Moscow: TC Sfera. (in Russian)
7. Maksymyuk, S.P. (2005). Pedahohika: Navchalnyi posibnyk [Pedagogy: A textbook]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)
8. Matsko, L.A. (2010). Osnovy psykhologii ta pedahohiky [Fundamentals of psychology and pedagogy]. Vinnytsia: VNTU. (in Ukrainian)
9. Ozhegov, S. (1988). Slovar' russkogo yazyka: 57000 slov. 20-e izd. [Dictionary of the Russian language: 57000 words. 20th ed.]. Moscow: Russkii yazyk. (in Russian)
10. Shkilnyi svit (2001). *Pedahohichni slovnyk* [Pedagogical dictionary]. Kyiv: Shkilnyi svit. (in Ukrainian)
11. Raven, Dzh. (2002). Kompetentnost v sovremennom obshestve: vyyavlenie, razvitie i realizaciya [Competence in modern society: identification, development and implementation]. Moscow. (in Russian)
12. Lohina, I.V., Petrova, F.M. (ed.) (1951). *Slovnnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo politychnoi literatury. (in Ukrainian)
13. Bilodida, I.K. (ed.) (1970-1980). *Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 v.]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
14. Russkij yazyk (2000). *Sovremennyj slovar inostrannykh slov. 3-e izd.* [Modern dictionary of foreign words. 3rd ed.]. Moscow: Russkij yazyk. (in Russian)
15. Khutorskoi, A.V. (2009). Klyuchevye obrazovatelnye kompetentnosti [Key educational competencies]. Internet-zhurnal «Ejdos». (in Russian)